

Het machtige medium.

Een studie naar de verschillende vormen van Augusteïsche propaganda.

Door: Mitchell Melisse, 3495647

Anna Maria van Schurmanstraat 10, 3521 XD Utrecht

m.m.j.melisse@students.uu.nl

Bachelor scriptie: Onderzoeks Seminar III 'Urbs Roma'.

Docente: Dr. Saskia Stevens

Datum: vrijdag 13 april 2012.

Aantal woorden: 10895 (exclusief voetnoten, bibliografie en voorkant)

Afbeelding 1: Postuum portret van Gaius Iulius Caesar Octavianus met *corona civica* (45-50 n.Chr., Glyptothek München).

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Inleiding	3
Hoofdstuk 1	8
Hoofdstuk 2	13
Analyse	22
Hoofdstuk 3	24
Conclusie	31
Bibliografie	34

Inleiding

“At the age of nineteen on my own responsibility and at my own expense I raised an army, with which I successfully championed the liberty of the republic when it was oppressed by the tyranny of a faction”.¹

Dit citaat is de eerste zin van de *Res Gestae Divi Augusti* waarin Augustus door middel van een zelf bekostigd leger de republiek heeft bevrijd van de onderdrukking. De *Res Gestae* zijn na Augustus' dood op 19 augustus 14 n.Chr. bij zijn mausoleum in Rome geplaatst. Op deze bronzen platen heeft Augustus dat wat hij zelf bereikte en deed voor het Romeinse volk laten graveren. De *Res Gestae* zijn een prachtig voorbeeld van hoe Augustus zelfs na zijn dood door middel van propaganda het Romeinse volk is blijven beïnvloeden.

Na de dood van Augustus werd het de bevolking van Rome duidelijk dat er door Augustus een grote omwenteling was gemaakt ten opzichte van de inmiddels wijlen republiek.² Augustus heeft een einde gemaakt aan de 100 lange jaren van burgeroorlog en heeft hier een 45 jaar durende periode van vrede, rust en zekerheid tegenover gesteld. Het *imperium* van Augustus heeft gezorgd voor een geordend bestuur en een gedisciplineerd leider die een nieuw cultuurprogramma doorvoerde dat morele vernieuwing heeft gebracht.³

Contextualisering

Na de dood van Caesar op de Iden van maart 44 v.Chr. kreeg Gaius Octavianus⁴ in Apollonia (een kuststad van Illyrië) met spoed een brief bezorgd vanuit Rome. Zijn moeder Atia schreef hem dat Caesar was vermoord. Octavianus stond voor een lastige beslissing, moest hij actie ondernemen (en zo ja wat dan?) of moest hij wachten? De Romeinse schrijver Gaius Suetonius Tranquillus 69/70 n.Chr. – 140 n.Chr.) stelde dat Octavianus de nabijgelegen legioenen van Macedonië zou hebben kunnen inschakelen.⁵ Toch is dit niet wat Octavianus deed, hij vertrok namelijk per direct op een schip naar Brundisium en vandaaruit ging hij naar Rome.

Nadat Octavianus was gearriveerd in Rome had hij zijn rechtmatige plaats als erfgenaam opgeëist door zijn 'vader' Julius Caesar te vergoddelijken. Ook zorgde hij ervoor dat Caesars testament werd

---

¹ *Res Gestae Divi Augusti* (vert. P.A. Brunt & J.M. Moore) Introduction 1.

² P. Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder* (München 1987) 11.

³ Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, 12.

⁴ In de hedendaagse literatuur bekend als 'Octavianus', maar in de Oudheid bekend als 'Gaius'. Ik noem hem 'Octavianus' wanneer ik het heb over de periode voor 27 v.Chr. en 'Augustus' nadat hij in 27 v.Chr. deze bijnaam aanneemt.

⁵ Suetonius, *Augustus* (vert. D. den Hengst, Amsterdam 2010).

nagekomen⁶ en zorgde hij dat de voormalige generaals uit Caesars leger hun beloofde land ontvingen in de provincies. Hierna sloot hij een verbond met Caesars tweede man, Marcus Antonius en met Lepidus, een belangrijke legeraanvoerder van Caesar. Samen stichtten deze drie het tweede triumviraat.

Op 27 november 43 kreeg met ingang van de *Lex Titia* het triumviraat absolute macht om de republiek te herstellen.⁷ Marcus Antonius, Octavianus en Lepidus hadden nu rechtmatig alle macht in handen. De *Lex Titia* gaf hen de mogelijkheid om zelf wetten te maken of te verbieden en dit konden zij doen zonder toestemming van de Senaat of het volk. Ook mocht het triumviraat zelf magistraten aanwijzen. Allereerst werd het Romeinse Rijk in drieën verdeeld: Marcus Antonius bestuurde Gallia Cisaplina en de rest van Gallië, Octavianus bestuurde Sicilië, Sardinië en Corsica en tot slot bestuurde Lepidus Gallia Narbonensis en Spanje. Omdat de macht over het Romeinse Rijk verdeeld werd en het triumviraat wettelijk alle macht in handen had schreef Christopher Pelling in de Cambridge Ancient History (CAH) de doeltreffende woorden: 'The republic was already dead.'⁸

Door deze nieuwe wet (*Lex Titia*) veranderden de spelregels van de politiek en kwamen er nieuwe mogelijkheden voor het grijpen van de macht. Propaganda begon voor het eerst een belangrijke rol te spelen bij het rechtvaardigen van doelen zowel aan de kant van de aanhangers van Caesar, de *Triumviri*, als bij de bevrijders van de republiek, de *Liberatores*.⁹ Deze propaganda was in eerste instantie van belang om troepen van het leger te motiveren voor de doelen die beide partijen nastreefden. Binnen deze politieke strijd om het machtsvacuüm dat ontstaan was kreeg Octavianus al snel door dat hij de troepen van Caesar op zijn hand had. Deze soldaten waren nog steeds trouw aan Caesar, ook na zijn dood¹⁰.

Dankzij het geld en het bezit dat Caesar aan Octavianus had nagelaten en dankzij het verzekeren van zijn politieke positie in het triumviraat kon Octavianus grote legers op de been brengen. Hij heeft gedurende de eerste twaalf jaar na de dood van Caesar vijf burgeroorlogen uitgevochten.¹¹ De eerste is tegen Marcus Antonius bij Mutina, hierna legden zij hun verschillen bij en herstelden hun triumviraat¹² en begonnen een tweede burgeroorlog, ditmaal tegen Brutus en Cassius (de moordenaars van Caesar). De derde burgeroorlog bij Perugia was tegen Lucius Antonius

---

⁶ Caesar had elke burger van Rome geld nagelaten in zijn testament. Zie: J.M. Carter, *The Battle of Actium, The rise and triumph of Augustus Caesar* (New York 1934) 34.

⁷ C. Pelling, 'The Triumval Period', *The Cambridge Ancient History Vol. 10. The Augustan Empire, 43 B.C–A.D. 69* (1996) 1.

⁸ Pelling, 'The Triumval Period', 1.

⁹ *Ibidem*, 4.

¹⁰ Carter, *The Battle of Actium*, 32.

¹¹ In Suetonius' *Keizers van Rome* staat een duidelijke opsomming van welke burgeroorlog tegen wie werd gevochten.

¹² Cassius Dio noemt dit het Derde Triumviraat in *Roman History* boek 46.

(de broer van de *triumvir*). In de oorlog van Sicilië¹³ werd Sextus Pompeius, zoon van Gnaeus Pompeius verslagen en vermoord. Tot slot was de laatste burgeroorlog wederom tegen Marcus Antonius (plus Cleopatra) gevoerd bij Actium.

Probleemstelling

Zoals hiervoor is genoemd, is Augustus een zeer intelligent politicus die gretig gebruik maakt van propaganda. Op deze manier kan hij het volk op allerlei manieren beïnvloeden. Zo kan Augustus bepaalde normen en waarden bijbrengen, zichzelf profileren als rechtmatig maar bescheiden heerser. Dit onderzoek richt zich op de propaganda van zowel Octavianus als Augustus (gezien hij dezelfde persoon is) maar er wordt onderscheid gemaakt tussen zijn propagandagebruik voor en na de slag bij Actium. De hoofdvraag luidt dan ook:

Hoe gebruikte Octavianus/Augustus verschillende vormen propaganda vóór en na de slag bij Actium van 31 v.Chr.?

Aan de hand van twee deelvragen en een case studie zal ik kijken naar verschillende vormen van propaganda onder Augustus. Deze verschillende vormen van propaganda zal ik per hoofdstuk op een chronologische manier naar voren laten komen.¹⁴ Op deze manier vormt zich door duidelijke voorbeelden een beeld over de manier waarop Augustus zijn volk beïnvloedde. Ik gebruik hierbij respectievelijk politieke propaganda om de strategie en ideologie van Augustus aan te geven. Ter illustratie van bepaalde denkbeelden gebruik ik de numismatiek om aan te geven hoe Augustus munten gebruikte als propaganda. Ook licht ik architectonische en literaire propaganda toe en laat ik zien hoe deze vormen bijdragen aan de filosofie van Augustus.

De eerste deelvraag heeft betrekking op de propaganda die Octavianus gebruikte voor de slag bij Actium. Deze periode strekt van 44 v.Chr. tot 31 v.Chr. Hierna zal ik kijken naar de propaganda die Octavianus gebruikte na de slag bij Actium. Deze periode loopt van 31 v.Chr. tot 14 n.Chr.¹⁵ Uit deze twee deelvragen komt een analyse waarin ik de genoemde perioden met elkaar vergelijk en de verschillen duidelijk op een rij zet.

Als laatste komt in de derde deelvraag de *Ara Pacis* aan bod, dit is een case study waarbij ik wil laten zien hoe de *Ara Pacis* een goed voorbeeld is van allerlei verschillende propaganda-idealen in één.

---

¹³ Met de Sicilische oorlog waren alle tegenstanders van de aanhangers van Caesar verslagen en dus stonden alleen Marcus Antonius en Lepidus tussen Octavianus en de macht.

¹⁴ Hiermee bedoel ik dat niet ieder hoofdstuk noodzakelijk met bijvoorbeeld politieke propaganda begint.

¹⁵ Tijdens deze periode krijgt Octavianus ook zijn nieuwe bijnaam Augustus.

Rechtvaardiging

Deze probleemstelling is interessant omdat zo gekeken wordt naar het gebruik van propaganda in verschillende perioden. Het is namelijk zeer duidelijk dat Octavianus ook propaganda bleef gebruiken toen hij zijn bijnaam Augustus kreeg, maar er is met de slag van Actium sprake van een keerpunt in zijn propagandagebruik. Het zou voor deze scriptie onmogelijk worden alles te beschrijven, vandaar dat wordt gekeken naar verschillende gebieden waar propaganda invloed op heeft. Dit wordt gedaan door te kijken naar politieke-, munt-, architectonische- en literaire propaganda. Het nut van deze differentiatie is dat ik een breed spectrum belicht van de verschillende vormen van propaganda van Octavianus/Augustus. Zo wordt duidelijk hoe breed en alomvattend zijn politiek was. Op deze manier leent mijn werk zich perfect voor verder en dieper onderzoek. Hopelijk worden geïnteresseerden geprikkeld meer informatie op te zoeken over één specifieke vorm van propaganda.

Methode van onderzoek

Wetenschap is talig omdat alle wetenschappelijke kennis in de vorm van taal wordt gepresenteerd.¹⁶ Hierdoor komt het vaak voor dat historici van tekst naar tekst worden gestuurd wanneer zij onderzoek doen. Omdat een tekst subjectief is, is het nadelig dat er zo geen echte toegang tot het verleden mogelijk is. Bij onderzoek naar de oudheid leveren echter de archeologie, numismatiek, de epigrafie en de kunsten bewijzen die niet in talige bronnen worden gevonden. Dankzij onder andere de archeologie hebben historici tastbaar materiaal in hun handen die zij aan de hand van primaire bronnen kunnen verifiëren. Zo wordt onderzoek naar oudheid dus goed bijgestaan door visueel bronmateriaal. Het vakgebied van de antieke cultuur blijft echter zwaar afhankelijk van de hermeneutiek (interpretatie) maar dit is niet erg zolang de onderzoeker en de lezer zich dit realiseren.¹⁷

Dit onderzoek is verricht door middel van het lezen van zowel primair als secundair bronmateriaal. Er is ook gekeken naar archeologische overblijfselen, aan de hand van een bezoek aan Rome heb ik niet hoeven vertrouwen op puur tekstuele beschrijvingen van dit archeologische materiaal. Zo heb ik zelf de archeologische resten bekeken en heb ik mijn onderzoek naar onder andere de *Ara Pacis* willen uitbreiden.

Bronmateriaal over Augustus' tijd en heerschappij zijn schaars.¹⁸ Zo is bijvoorbeeld Suetonius' werk *Keizers van Rome* gedetailleerd maar meer een karakter beschrijving dan een analyse van politieke handelingen. Een niet chronologische volgorde en het weglaten van belangrijke

---

¹⁶ M. Leezenberg & G. de Vries, *Wetenschapsfilosofie voor Geesteswetenschappen* (Amsterdam 2001) H6.

¹⁷ Voor een geschiedenis van de hermeneutiek ofwel interpretatieleer zie Leezenberg en de Vries H6 p.133.

¹⁸ *Res Gest.* (vert. Brunt & Moore) Introduction 7.

gebeurtenissen of beslissingen uit het leven van Augustus maakt dit een karige bron. Toch zijn er veel interessante anekdoten en citaten die het de lezer leuk maken. Er zal met een kritische blik gekeken worden naar de primaire bronnen omdat ook de tijd waarin de schrijvers leefden invloed heeft op de vrijheid waarmee zij schreven over Augustus. In de primaire bronnen wordt voornamelijk een politieke geschiedenis gegeven van de acties uit de late republiek en het Principaat.

In de secundaire literatuur geeft bijvoorbeeld Castriota een vernieuwende visie op de *Ara Pacis* want hij pleit ervoor dat de bloemmotieven bijdragen aan het geheel van het monument. Maar Zanker heeft weer een andere opvatting dan meesten wanneer hij uitlegt dat Augustus geen propaganda gebruikte maar meer een methode die zich vormde door tijd en plaats.

Voor dit onderzoek definieer ik propaganda aan de hand van Castriota in zijn boek *Ara Pacis Augustae*. Hij zegt dat propaganda 'imagery that seeks to convince or compell opinion' is.¹⁹ Waar dat op neer komt is dat propaganda een beeld is dat ernaar streeft om mensen te overtuigen van een mening ofwel hen deze mening op te leggen.

---

¹⁹ D. Castriota, *The Ara Pacis Augustae, And the imagery of abundance in later Greek and early Roman Imperial art* (New Jersey 1995) 89.

Hoofdstuk 1

Propaganda van Octavianus vóór de slag bij Actium.

Inleiding

In dit hoofdstuk kijk ik naar de propaganda die Octavianus gebruikt voordat hij de slag bij Actium heeft gewonnen in 31 v.Chr.. Dit hoofdstuk richt zich voor een groot deel op het gebruik van Caesar in de propaganda van Octavianus. Het vijftal burgeroorlogen die Octavianus uitvecht staan in het licht van de moord op zijn vader. Octavianus richt zich in Rome op het verkrijgen van populariteit door zijn adoptie vader te eren. Van hieruit werkt hij toe naar de vergoddelijking van Caesar en ik ga laten zien wat voor effect dit had op Octavianus' positie. Ook licht ik toe hoe Octavianus macht verkrijgt door zijn tegenstander Marcus Antonius uit te schakelen. Aan de hand van muntpropaganda illustreer ik de politieke ideologieën en concrete handelingen van Octavianus.

Politieke propaganda

Octavianus maakte na de moord op Julius Caesar een aantal strategische beslissingen die ervoor zorgden dat Caesar vereerd werd en Octavianus hierdoor aan zelf populariteit won. Toen Octavianus in 44 v.Chr. in Rome arriveerde was één van de eerste zaken die hij regelde de erfenis van zijn vader. Caesar had ook een testament aan Octavianus nagelaten waarin zijn laatste wensen genoteerd stonden. Octavianus verklaarde in zijn *Res Gestae* dat hij elke Romeinse burger 300 sestertiën uitbetaald had, precies zoals Caesar dit in zijn testament had opgedragen.²⁰ Octavianus heeft ook de veteranen uit het leger niet tegen zich in het harnas gejaagd, want hij heeft deze mannen hun beloofde stuk land verschaft. Door deze handelingen kwam Octavianus op het volk over als een welwillend man die het beste met hen voor had en zich bovendien inzette voor de nagedachtenis van Caesar. Caesar was geliefd bij het Romeinse volk en Octavianus realiseerde zich dat zeer goed.

Octavianus maakte zich geliefd bij het volk door de nagedachtenis van Caesar in leven te houden. Dit deed Octavianus bijvoorbeeld door overwinningsspelen te houden voor Caesar in 44 v.Chr..²¹ Deze *ludi Caesares* waren memorabel omdat zij Caesar veel eer betoonden. Toch hield Octavianus ook nog andere spelen die veel beter in de geheugens van de Romeinen gegrift zouden blijven. Caesar had in zijn loopbaan als dictator, spelen voor de godin Venus Genetrix ingesteld.²² Octavianus nam deze spelen over en betaalde hiervoor met geld uit zijn eigen (inmiddels omvangrijk) fortuin. Deze spelen heette de *ludi Victoriae Caesaris* en zij waren niet zozeer bijzonder omdat zij wel tien dagen duurden, maar vooral omdat er tijdens deze spelen een komeet aan de hemel verscheen.

---

²⁰ *Res Gest*, 15.1 (vert. Brunt & Moore).

²¹ Suet. *Aug.* 9-10 (vert. Hengst).

²² Zij was de stammoeder van Aeneas en hiermee ook van de Romeinen. De *gens Julia* beweerde van Julius, de zoon van Aeneas, af te stammen. Zie: A.H.M. Jones, *Augustus* (London 1970) 14.

Volgens de Romeinse schrijver Gaius Plinius Secundus de Oudere (23 v.Chr. – 79 n.Chr.) werd deze verschijning geassocieerd met de apotheose van Caesar.²³ Plinius schrijft hierover in zijn werk *Natural History* uit 77 n.Chr.

“On the very day of my games a comet was seen in the northern part of the sky for seven days. (...) the people believed that by that star it was signified that the soul of Caesar was received among the immortal gods, on which account the sign of a star was attached to the head of the statue of Caesar which I shortly consecrated in the Forum”.²⁴

Ik denk dat we zonder meer kunnen zeggen dat Octavianus veel geluk heeft gehad met de verschijning van de komeet. Dit was de perfecte gelegenheid voor hem om de tekenen van de goden uit te buiten en aan zijn vader te koppelen. Doordat het goddelijke ‘bewijs’ hem bijna letterlijk in de schoot werd geworpen, zou er weinig tot geen weerstand komen bij de vergoddelijking van Caesar. Verder was Octavianus goed bezig om het volk te behartigen en dit leidde automatisch tot verbetering van zijn eigen politieke positie omdat hij zijn vader vergoddelijkte.

De (van Griekse afkomst) Romeinse historicus Lucius Cassius Dio (155 n.Chr. – 229 n.Chr.) vermeldde in zijn werk *Roman History* (geschreven tussen 211 en 233 n.Chr.) dat Caesar in 44 v.Chr. werd vergoddelijkt door Octavianus.²⁵ Caesar had tijdens zijn leven al veel goddelijke eer gekregen maar een Romein kon pas na zijn dood worden vergoddelijkt. Daarbij kwam dat de vergoddelijking van Caesar een ultiem propagandamiddel was voor Octavianus. Vanaf het moment dat Caesar bekend kwam te staan als god, werd Octavianus automatisch de zoon van een god. De Latijnse term hiervoor was *divi filius*, letterlijk vertaald betekende dit ‘godenzoon’ en dit werd Octavianus’ nieuwe titel. Interessant was dat Octavianus waarschijnlijk niet goed wist hoe hij deze titel kon gebruiken omdat hij de titel *divi filius* pas twee jaar later, in 42 v.Chr. ging gebruiken. Misschien voelde hij dat 44 v.Chr. te vroeg zou zijn om als zoon van een god door het leven te gaan. Dit kwam waarschijnlijk door het feit dat de vergoddelijking pas op 1 januari 42 v.Chr. officieel werd. Op die eerste januari legden de *triumviri* in een religieuze ceremonie een eed af dat Julius Caesar officieel een god was geworden.²⁶ Alle acties die hij tijdens zijn heerschappij had gedaan en de wetten die hij had doorgevoerd werden heilig en bindend verklaard. Zelfs de Senaat moest hierbij zweren, waarschijnlijk om te voorkomen dat deze beslissingen in de toekomst zouden kunnen worden weerlegd. Onder de *auspices* van de

²³ Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, 43.

²⁴ Plinius, *Natural History*, 93.2.

²⁵ Cassius Dio, *Roman History*, 47. 18.3-19.3. & Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, 44.

²⁶ A. Everitt, *The First Emperor, Caesar Augustus and the Triumph of Rome* (London 2006) 93.

staat werd Caesar uiteindelijk vergoddelijkt en zijn verjaardag werd een nationale feestdag op de kalender.²⁷ Octavianus maakte dus een naam voor zichzelf door de naam van zijn vader Caesar te gebruiken als propagandamiddel. Om met de woorden van Paul Zanker te spreken: 'de naam van zijn grootvader en adoptie vader Caesar was zijn enige echte troef'.²⁸ Door als Caesar *divi filius* door het leven te gaan maakte Octavianus reclame voor zichzelf en maakte hij een eerste cruciale sprong de bekendheid in door een imago voor zichzelf te creëren.

Een ander belangrijk element dat veel terugkeerde in de propaganda van Octavianus was de Griekse cultuur. Vanaf de breuk met Marcus Antonius in 32 v.Chr. leek Octavianus volledig voor de alleenheerschappij te vechten. Vanaf dit moment deed Octavianus zijn uiterste best om zijn tegenstanders zwart te maken door middel van propaganda. Zo probeerde Octavianus bijvoorbeeld de haat tegen Cleopatra en Marcus Antonius aan te wakkeren. Hij deed dit door de strijd om de erfenis van Caesar voor te doen als een fundamentele botsing tussen oost en west. Aan de westkant presenteerde Octavianus de Romeinse deugden en de lange traditie van goden als de enige Romeinse manier van leven. Hij contrasteerde dit met de Egyptische decadentie en de afgoden van de Nijl in het oosten. Octavianus haalde in Rome voortdurend de Hellenistische cultuur aan en stelde dit als levensnorm in zijn propaganda. Octavianus smolt deze Hellenistische cultuur samen met de Italische traditie. Zo baseerde Octavianus zich in de ogen van het volk op de echte Romeinse traditie, terwijl hij in feite zelf creatie gaf aan een cultuur die gebaseerd was op Griekse traditie. Een goed voorbeeld hiervan was de van oorsprong Syrische god Apollo die voornamelijk grote faam kreeg onder de Grieken. Octavianus gebruikte Apollo om zijn tegenstander Marcus Antonius af te schilderen als on-Romeins.

Wanneer tijdens het tweede triumviraat Marcus Antonius het bevel kreeg over het oosten gebruikte hij daar de Dionysus cultus om tot het volk te spreken. Dionysus was de god van de wijn en de overvloed en deze levensstijl kwam goed overeen met die van Antonius. Een goede manier voor Octavianus om zich hier tegen te verzetten was om zich te portretteren aan de hand van de god Apollo.²⁹ Hij kiest deze god omdat het een zeer flexibele god was, dit komt naar voren in de manier waarop Octavianus Apollo inzet in zijn propaganda. Octavianus zet Apollo neer als echte Romeinse god terwijl hij in feite kiest voor een Grieks alternatief waarmee hij onder andere kon pleiten voor het brengen van licht, dichtkunst en spiritualiteit. Toch kon hij aan de hand van een Griekse god, zogenaamd oude Romeinse tradities propageren bij het volk. Door het beste van twee werelden met elkaar te combineren tot iets nieuws kreeg het Romeinse volk het idee dat er een beroep werd

---

²⁷ Everitt, *The First Emperor*, 93.

²⁸ Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, 42.

²⁹ Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, 61.

gedaan op hun identiteit. Apollo was de belichaming van alles waar Octavianus voor stond, zo kon hij zich afzetten tegen Antonius en een voorbeeld stellen voor 'echte' Romeinen.

Door zichzelf te benadrukken als echte Romein, verminderde Octavianus de populariteit van Antonius in Rome. Antonius leidde namelijk zijn uitbundige levensstijl in het oosten en leek hierdoor om niemand anders te geven dan zichzelf. De populariteit van Antonius was sowieso al dalend, maar Octavianus schilderde Marcus Antonius indirect af als vijand van Rome. Logischerwijs legde Octavianus de nadruk op zijn eigen kwaliteiten om zo geliefd te worden bij het volk. Dit lukte hem door zijn persoonlijk gekozen god Apollo, Octavianus presenteerde zichzelf als belichaming van de normen en waarden van Apollo. Een handige manier om zichzelf nog beter te adverteren was door middel van muntpropaganda.

Muntpropaganda

Muntpropaganda kon gebruikt worden als verheerlijking van een persoon. Caesar was de eerste man die dit potentieel inzag en propaganda op munten ging gebruiken. Hij liet zijn eigen portret op de achterzijde van de munt drukken en dit was zo vernieuwend omdat deze munten zo politieke informatiedragers werden.³⁰ Na zijn dood werd deze politieke propaganda vrijwel direct overgenomen door Octavianus³¹. Munten waren de perfecte mogelijkheid om een grote groep mensen te bereiken. De doelgroep voor zulke munten waren diegenen die als eersten dit geld uit de staatskas ontvingen, namelijk de soldaten.³² Octavianus speelt in op de problematische situatie waar het Romeinse Rijk in verkeerde door deze muntpropaganda over te nemen.

Octavianus gebruikte met name de hoogstaande Griekse cultuur heel slim op zijn eigen munten. Hij beeldde zichzelf af als een Hellenistische heerser en leek hierdoor op de alom gewaardeerde Alexander de Grote. Het volk dat deze munten in handen kreeg en de afbeelding bekeek, kreeg de indruk kreeg dat een Hellenistische koning aan het strijden was voor hun republiek.³³ De indruk die dankzij de munten gemaakt werd was immens, munten werden ultiem benut als handelsproduct en als herkenningmiddel voor mensen door het hele rijk heen.

Dankzij de archeologie hebben historici empirisch bewijsmateriaal wat zij kunnen gebruiken bij bijvoorbeeld datering van evenementen uit de Oudheid. De archeologische afdeling die zich bezig houdt met munten heet de numismatiek. We kunnen dankzij de numismatiek bijvoorbeeld met zekerheid zeggen dat Octavianus vanaf 42 v.Chr. gretig gebruik gaat maken van zijn twee jaar eerder verkregen titel: *divi filius* omdat deze titel vanaf 42 v.Chr. voor het eerst officieel (en in grote

---

³⁰ K. Vierendeel & P. Zanker, *Die Bildnisse des Augustus, Herrscherbild und Politik im kaiserlichen Rom* (München 1979) 26.

³¹ En door mannen als Marcus Antonius en Brutus en Cassius.

³² Vierendeel & Zanker, *Die Bildnisse des Augustus*, 27.

³³ Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, 42.

hoeveelheid) op munten verschijnt.³⁴ Dankzij muntpropaganda kwam Octavianus door heel het Romeinse Rijk bekend te staan als de zoon van een god.

Conclusie

Octavianus heeft zichzelf geliefd gemaakt in Rome door zijn vader te eren en bijvoorbeeld spelen voor zijn nagedachtenis te organiseren. Om de weg naar de macht vrij te maken van tegenstanders gebruikt Octavianus de Griekse god Apollo als propaganda medium dat de normen en waarden van Octavianus belichaamt. Octavianus benadrukt verlichting, wijsheid en beschaafdheid omdat Apollo hier ook voor staat. Zo verschaft Octavianus zelf veel bekendheid en zet hij zich direct af tegen zijn vijand Marcus Antonius die zich in het oosten van het Romeinse Rijk bevindt. Een gevolg hiervan is dat aan de Romeinse *way of life* meer waarde wordt gehecht en Antonius en zijn oosterse genotsdrang wordt verworpen en hij wordt verstoten. Deze politieke zetten worden door middel van muntpropaganda gelegitimeerd door Octavianus. Ik heb laten zien hoe dit in zijn werk gaat aan de hand van zijn titelgebruik op vele munten. Octavianus volgt het voorbeeld van zijn vader Julius Caesar omdat hij zichzelf ook op munten verheerlijkt. Ook vergoddelijkt hij Caesar zodat hij zelf de titel *divi filius* aan kan nemen.

---

³⁴ Pelling, 'The Triumval Period', 5. & Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, 44.

Hoofdstuk 2

Propaganda van Octavianus/Augustus na de slag bij Actium.

Inleiding

In dit hoofdstuk worden de verschillende vormen van propaganda van Octavianus na de slag bij Actium besproken. Er wordt gekeken naar de doelen van de propaganda en hoe deze gerealiseerd zijn geworden. Op deze manier zal een beeld ontstaan van hoe verschillende vormen van propaganda elkaar hebben versterkt en aangevuld. Na de slag bij Actium speelt deze overwinning vanaf 31 v.Chr. een grote centrale rol in de propaganda van Octavianus. Ik zal kijken hoe er wordt teruggegrepen op dit evenement in propaganda elementen. Probeert Octavianus zijn ideologie aan het volk op te leggen om zijn macht te legitimeren of is dit een proces dat geleidelijk aan is ontstaan zonder bijbedoelingen? Ook kijk ik naar de rol die de Griekse cultuur en die Caesar nu speelt in de propaganda van Octavianus. Aan de hand van politiek, munten, literatuur en architectuur wordt in dit hoofdstuk antwoord gevonden op deze vragen. Het hoofdstuk zal afsluiten met de nieuwe naam die Octavianus aanneemt in 27 v.Chr.: Augustus.

De slag bij Actium

De slag bij Actium was zoals genoemd in mijn inleiding de laatste burgeroorlog. Octavianus liet zijn vriend Marcus Agrippa een zeeslag uitvechten tegen Marcus Antonius en Cleopatra in 31 v.Chr. De slag bij Actium werd op een chaotische manier uitgevochten. Aan de kant van Octavianus stond Marcus Agrippa die de schepen aanvoerde en de slag uiteindelijk winnend kon afsluiten.³⁵ Een schip van Cleopatra dat de linies van Agrippa verbrak bood Antonius en Cleopatra de mogelijkheid te ontsnappen. Antonius liet zijn schepen en zijn landleger achter en dit was desastreus voor de moraal in het oosten. Hiermee gaf Antonius de slag op en vluchtte weg via zee. In militair opzicht was Actium geen absolute nederlaag, maar het gezag van Antonius was verdwenen en hierdoor kwam Octavianus alleen nog maar sterker uit de verf.

Muntpropaganda³⁶

Er zijn veel munten teruggevonden van Octavianus die de overwinning bij de slag van Actium uitbeeldden of vierden. De bekendste waren twee muntseries. Kenmerkend voor de munten uit de eerste serie waren de volgende aspecten. Zij bevatten allemaal de kop van Octavianus op de voorkant. Zij bevatten de titel 'Caesar *divi f.*' op de achterkant, en er stonden drie godinnen

---

³⁵ Agrippa was een van zijn beste vrienden van vroeger die altijd net als Maecenas aan zijn kant heeft gestaan en meer slagen dan die bij Actium voor Octavianus heeft gewonnen.

³⁶ Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, 62-63.

afgebeeld. De godin van de vrede: Pax, de moedergodin van de Julii: Venus en de overwinningsgodin: Victoria. De tweede munt serie bevatte dezelfde informatie als de eerste maar hierbij was de voorkant met de achterkant omgewisseld. Op de voorkant stonden nu de drie zojuist genoemde godinnen *en-profile* weergegeven en Octavianus stond op de achterkant afgebeeld, samen met zijn titel.

Literaire Propaganda

De *Aeneïd*

Na de overwinning bij de slag van Actium werden niet alleen munten gebruikt om te propageren. Deze overwinning werd door Octavianus neergezet als keerpunt in de geschiedenis. Dit overwinningsmoment kwam centraal te staan in de beeldpolitiek van Octavianus. Na de slag stelde Augustus een herstelprogramma in, dat een hervorming betekende op het politieke, sociale, economische en religieuze vlak aan moest bijdragen.³⁷ Literatuur was in de Romeinse tijd een belangrijk medium om ideeën en ideologieën te communiceren. De Romeinse dichter Publius Vergilius Maro (70 v.Chr. – 19 n.Chr.) heeft in het kader van dit grote Augusteïsche herstelprogramma zijn literaire bijdrage geleverd in zijn heldendicht de *Aeneïd*.

Het eerdere werk van Ennius (239 v.Chr. – 169 v.Chr.) werd ouderwets bevonden vandaar dat er vraag was naar een nieuw en modern epos.³⁸ Het was de bedoeling dat dit heldendicht de Ilias van Homerus zou evenaren. Vergilius koos voor een mythologisch historisch onderwerp (namelijk de mythe van Aeneas) omdat dit de door Homerus voorgeschreven norm was in de literatuur. In zijn geheel vertelde het epos over de vrome Aeneas die na zijn vlucht uit het brandende Troje zijn bestemming vond in het Italiaanse Latium. Hier stichtte hij een stad en werd hij de stamvader van de Romeinen.³⁹ In een groot deel van het boek werd door Vergilius meerdere malen impliciet verwezen (in voorspellingen) naar de toekomst, ten tijde van Augustus. Vergilius wilde met zijn epos zorgen voor tijdloze roem. Er bestond een heus risico om zo'n groot literair werk in het kader van Augustus te schrijven. Als de profetische passages uit de *Aeneïd* niet aan zouden slaan omdat de regering van Augustus misschien niet aan zou blijven, dan zou de geloofwaardigheid van het hele gedicht onbetrouwbaar zijn geworden. De oplossing van Vergilius was om niet alleen een werk te schrijven in opdracht van Augustus, maar om ook een technisch hoogstaand werk te leveren dat was geschreven in dactylische hexameters.⁴⁰ Het is geen toeval dat de *Aeneïd* qua stijl en thema gebaseerd was op

---

³⁷ Vergilius, *Aeneid*, (vert. H. Schoonhoven, Bussum 2003) Inleiding 7.

³⁸ Verg. *Aen.* (vert. Schoonhoven) Inleiding 6.

³⁹ Aeneas wordt door Vergilius neergezet als *pater* en als *pius*. Waarom dit als propaganda gebruikt kan worden komt naar voren in hoofdstuk 3.

⁴⁰ Verg. *Aen.* (vert. Schoonhoven) Inleiding 7.

het grootste Griekse literaire werk van Homerus, ook hier scheen de voorliefde van Augustus voor Griekse kunst in door.

De Nederlandse vertaler van de *Aeneïs* Henk Schoonhoven noemt in zijn vertaling dat dit epos gezien wordt als propagandistische literatuur maar dat hij het hier niet mee eens is. Hij verklaart dat de *Aeneïs* in zijn geheel gezien moet worden als een werk dat geschreven is om de 'condition humaine' (de algemene gevoelens van die tijd op een mythische wijze te verankeren) te illustreren. Hier ben ik het deels niet mee eens, want de boeken zes en acht uit de *Aeneïs* zijn mijns inziens een overduidelijk voorbeeld van literaire propaganda. In deze boeken worden profetische voorspelling gedaan over de Gouden Eeuw van Augustus. In boek zes van de *Aeneïs* beschrijft Vergilius hoe Aeneas afdaalt naar de onderwereld om hier de nog niet geboren zielen te aanschouwen die tot de grootheid van Rome bij zouden dragen in de toekomst. Er wordt voorspeld dat het gens-Julii en de nazaten hiervan het Romeinse volk tot grootse tijden zullen bewegen. In boek acht komt naar voren dat Venus de moeder van Aeneas is, zij geeft hem een schild waarop de slag bij Actium staat afgebeeld. Wat Vergilius hier doet is Augustus eren en de vrede propageren. Er is geen duidelijk bewijs dat aangeeft dat Augustus aan Vergilius de opdracht heeft gegeven om de *Aeneïs* op die manier te schrijven. Het is echter wel heel duidelijk dat de normen en waarden van vrede en *pietas* worden benadrukt, net als Rome, Augustus en zijn adoptiefamilie. Deze kernpunten zijn goede propagandamiddelen voor Augustus en de bouw van de *Ara Pacis*, waar ik het in hoofdstuk drie over ga hebben.

Architectonische propaganda

Het Forum Romanum

Na de slag bij Actium van 31 v.Chr. begon Octavianus in 29 v.Chr. een groot bouwprogramma in Rome. Zo onderging het *Forum Romanum* een tweetal veranderingen qua uiterlijk dankzij Octavianus' bouwprogramma.⁴¹ Ten eerste kwamen er bijvoorbeeld op en in de tempels verwijzingen naar de overwinning bij Actium. Zo stond binnen in de *Curia Iulia* een groot standbeeld van de overwinningsgodin Victoria. Doordat Octavianus haar vaak gebruikte in zijn propaganda werd zij gezien als zijn persoonlijke overwinningsgodin. Het idee was dat Victoria aanwezig was geweest bij de slag van Actium en hier Octavianus de overwinning heeft gegund.

Een goed voorbeeld bij zowel het thema van Actium, als bij de gebouwen voor Caesar komt terug in de numismatiek. Zo stond de zojuist genoemde godin Victoria ook op de bekende munt waarop de *Curia Iulia* stond afgebeeld. Voorop was een afbeelding van dit nieuwe Senaatsgebouw en achterop stond Victoria afgebeeld. Zij hield een overwinningskrans in haar handen en een

---

⁴¹ Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, 85.

(militair)standaard ter nagedachtenis aan de slag bij Actium. Ook stond zij bovenop de wereldbol, de combinatie van deze vier elementen wekte de suggestie dat de slag bij Actium onder toezicht van de godin werd uitgevochten. De wereldbol stond centraal voor het resultaat van de slag: een vrede die over de hele wereld, oftewel het Romeinse Rijk strekte. Verder werd het beeld van Victoria versierd met Egyptische wapens die *ex manubiis* (uit de buit) waren verkregen.⁴² In de *Curia* vergaderde zoals genoemd de Senaat en zo werden de hoogste consuls en senatoren uit Rome tijdens iedere vergadering geconfronteerd met zowel de slag bij Actium als de naam van het gebouw waar zij inzaten: de *Curia Julia*.

Ten tweede speelde de heilige Julius Caesar een belangrijke rol in dit bouwprogramma. Octavianus liet een kleine tempel bouwen op het *Forum Romanum* op de plek waar Caesar gecremeerd was. Dit was de votief tempel voor *Divus Iulius* die in 29 v.Chr. werd ingewijd.⁴³ De inwijding van deze tempel samen met de tempel van Apollo Palatinus waren kenmerkend voor het succesvolle carrière van Octavianus omdat hij vanaf dit moment begon met het drukken van zijn persoonlijke stempel op het *Forum Romanum*.⁴⁴ Nicolas Purcell noemde in de CAH dat 'The religious fervour is striking, and, as we shall see, left its mark on the character of the Augustan Principate'. Hij doelde hier op het *Forum Romanum* dat Augustus heeft heringericht. In 29 v.Chr. herbouwde Octavianus ook de *Curia* (het Senaatsgebouw), dat na de moord op Caesar helemaal was afgebrand door de woeste menigte. De bouw van dit nieuwe Senaatsgebouw was al in gang gezet door Caesar toen hij het *Forum Romanum* herinrichtte. De door Octavianus afgebouwde *Curia* heropende onder een nieuwe naam: de *Curia Julia*. Dit gebouw kwam regelrecht in lijn te staan met het *Forum Iulium*, dat Octavianus afbouwde.⁴⁵

Ook werd het Forum een representatieplek voor het gens-Julia.⁴⁶ De tempel voor *Divus Iulius* werd van binnen versierd met beelden en schilderijen.⁴⁷ Allereerst noemt Suetonius dat er in de *cella* van de tempel een reusachtig gouden beeld van de goddelijke Caesar stond.⁴⁸ De tempel kreeg een nieuwe spreekbühne en de overige *cellae* waren versierd met schilderijen⁴⁹ met daarop de voorstelling van Venus Anadyomene, de voorvader van de Julii.

---

⁴² Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, 85.

⁴³ N. Purcell, 'Rome and its development under Augustus and his successors' *Cambridge Ancient History* Vol. 10 *The Augustan Empire, 43 B.C.–A.D. 69* (1996) 788. & *Res Gestae* 19.1. (vert. Brunt & Moore).

⁴⁴ Purcell, 'Rome and its development under Augustus and his successors', 791.

⁴⁵ *Res Gest*, 20.3 (vert. Brunt & Moore).

⁴⁶ Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, 85.

⁴⁷ *Ibidem*, 86.

⁴⁸ Suet. *Caes.* 83 (vert. Hengst).

⁴⁹ Gemaakt door Apelles, een Griekse schilder uit de vierde eeuw v.Chr..

Openbare monumenten

Suetonius noemde de belangrijkste openbare monumenten: het forum van Augustus, de tempel van Apollo op de Palatijn en de tempel van Jupiter de Donderaar op het Capitool.⁵⁰ Zelf licht ik het forum van Augustus, de tempel van Apollo en het Mausoleum op het Campus Martius kort toe.

Het *Forum Augusti*⁵¹ was een perfecte plek om het Romeinse volk te beïnvloeden. Dit Forum was gebouwd omdat het oude Forum en het Forum van Caesar te klein werden voor de dagelijkse handelingen die daar werden verricht. Octavianus greep deze gelegenheid aan om zijn persoonlijke geschiedenis te manipuleren en deze te portretteren als goddelijk en succesvol. De tempel van Mars Ultor⁵² die hier in stond was de ideale gelegenheid om goden als Venus, Romulus, Mars, Fortuna en Roma te eren met beelden. Zo werd net als in de *Aeneïs* een connectie gemaakt met de moedergodin Venus. Verder plaatst Octavianus niet alleen beelden van de Juliï in de grote *exedrae*, maar ook bijvoorbeeld voorouders als Aeneas en Romulus kregen hier een plek. Midden op het plein stond een groot ruitersstandbeeld van Octavianus dat hem afbeeldde als *pater patriae* oftewel vader des vaderlands. Op deze manier kregen Romeinse burgers overal waar zij liepen de associatie met de Juliï, Aeneas en de voorvaders van Rome; en Octavianus aan het hoofd van de Romeinse familie.

Octavianus had een stuk land op de Palatijn gekocht in 36 v.Chr. en hiernaast bouwde hij zijn huis en een tempel voor de god Apollo. Deze tempel is het laatste voorbeeld van competitieve bouw omdat niemand hierna meer een publiek werk mocht neerzetten dat geen betrekking had op de keizer en zijn familie.⁵³ Er was nog een andere tempel van Apollo, die van Apollo Sosianus, die Augustus heeft afgemaakt en op het terracotta pediment van deze tempel komen Griekse thema's voor.

In het algemeen werd Octavianus zelf niet vereerd als een god, hij stond zelden op een goddelijke manier afgebeeld. Mocht dit wel het geval zijn dan verwijderde Octavianus deze afbeeldingen of standbeelden omdat hij zijn vroomheid wilde behouden. Toch zijn er op *het Campus Martius* (het Marsveld) gebouwen neergezet waar Octavianus zelf het middelpunt was. In 28 v.Chr. werd op het Marsveld zijn Mausoleum gebouwd met daarbovenop een groot bronzen beeld van Augustus. Hierbij zijn ook de *Res Gestae* geplaatst, het altaar van de vrede en een grote zonnewijzer met obelisk die allemaal in connectie stonden. Over hun propagandawaarde kom ik in hoofdstuk drie uitgebreid terug.

De monumenten waaruit dit bouwprogramma bestond waren volgens Castriota bedoeld als medium waarmee de grote ideologische lijnen van het nieuwe Principaat aan het volk

---

⁵⁰ Suet. *Aug.* 28-29 (vert. Hengst).

⁵¹ Officieel in gebruik genomen in 2 v.Chr. maar de bouw van de tempel van Mars Ultor was al begonnen in 42 v.Chr. vandaar dat ik deze nog de naam Octavianus hanteer.

⁵² De architectonische stijl van het forum van Augustus kwam overeen met de Acropolis van Athene.

⁵³ J. Coulston & H. Dodge, *Ancient Rome the Archaeology of the Eternal City* (Oxford 2000) 62.

gecommuniceerd konden worden.⁵⁴ Het was de bedoeling dat de boodschap die een monument uitstraalde aan het volk werden gepresenteerd door oraties (publieke toespraken), poëzie en constante herhaling van dagelijkse publieke discussies. Griekse invloed bleef sterk merkbaar in de bouwwerken van Augustus. Veel werken die onder het bouwprogramma van Augustus vielen hadden klassieke Griekse thema's of associaties die in een nieuwe vorm waren gegoten. Zo kon worden ingespeeld op bekende Griekse elementen die het volk zou herkennen. Ik kan me goed voorstellen dat door bekende elementen te combineren met een ideologische boodschap, een goede combinatie was om het volk te beïnvloeden.

Niet elke historicus interpreteert het bouwprogramma van Augustus als propaganda. Volgens Zanker bracht dit programma een nieuwe beeldspraak voort die moderne historici foutief categoriseren als een propaganda-apparaat.⁵⁵ Volgens hem is de kracht van het beeld (als opzichzelfstaand communicatiemiddel) een voortschrijdend proces. Bij dit proces grijpen nieuwe instituties, nieuwe vormen van communicatie en spontaniteit in elkaar.⁵⁶ Zanker maakt dus onderscheid tussen, aan de ene kant propaganda als beïnvloedingsmiddel, dat voorbedachte rade als eis heeft en aan de andere kant beeldpolitiek die zich geleidelijk aan vormt als communicatiemiddel. Zanker ontkent echter niet dat er een bepaalde gedachte zat achter een beeld, vandaar dat hij de kracht van Augustus' beelden toekent aan de wisselwerking tussen gedachte en perceptie.⁵⁷ Zoals ik in mijn inleiding heb gesteld is propaganda het streven naar overtuiging of oplegging van een mening aan de hand van beelden. In mijn definitie speelt voorbedachte rade geen rol bij propaganda omdat het de opvatting van een beeld niet verandert. Zanker wijkt onterecht af van de algemene consensus over Augusteïsche propaganda omdat voorbedachte rade in zijn optiek een harde eis moet zijn voor propaganda. Zoals u in dit kopje heeft kunnen lezen was Augustus wel degelijk aan het propageren voor zichzelf, zijn ideologie, zijn nieuwe regeringsvorm en ga zo maar door. Of Augustus zijn beeldpolitiek nu wel of niet met voorbedachten rade heeft ingezet maakt niet uit voor de boodschap die hierachter zat, want deze blijft hetzelfde. De optie die Zanker geeft, namelijk de geleidelijke ontwikkeling van beeldpolitiek als communicatiemiddel, wordt hierdoor hooguit een mooie interpretatie. Gezien alle primaire en archeologische bronnen die ik in dit hoofdstuk besproken heb wijzen op het beïnvloeden van het volk, kan ik niet anders dan concluderen dat Augustus een propaganda-apparaat heeft doorgevoerd.

Zanker benadrukt hier dus voornamelijk de beeldpolitiek van Augustus en zijn visuele kunst. *Castriota* voegt hier aan toe dat traditie (voornamelijk visuele kunst traditie) een vitale rol speelde in het

---

⁵⁴ *Castriota, Ara Pacis* 11.

⁵⁵ Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, 13.

⁵⁶ *Ibidem*, 13.

⁵⁷ Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, 13.

vormen van het Romeinse publiek voor wie deze monumenten bedoeld waren. Aan de hand van Susan Walker kan ik mijn claim voor het Augusteïsche propaganda-apparaat ondersteunen. Walker schreef in het boek *Ancient Rome the Archaeology of the Eternal City* dat het bouwprogramma een 'moral museum' was.⁵⁸ Door de hoeveelheid werk dat Augustus heeft laten bouwen wordt het duidelijk dat Augustus een doel had met zijn werk, namelijk het plannen van een keizerlijk regime. Walker licht het gebruik van Griekse werken uit de kunst toe als een manier om door morele autoriteit sociale problemen op te lossen.⁵⁹ Het succes dat de beeldpolitiek van Augustus stelde hem in staat om een keizersmythe en tegelijkertijd een staatsmythe te creëren.⁶⁰ Deze mythe werd door Augustus op een slimme manier gerechtvaardigd zodat deze vanzelfsprekend leek. Dit valt onder propaganda omdat deze beelden een gefilterde ervaring van de werkelijkheid laten zien waardoor de bevolking emotioneel werd beïnvloed.⁶¹ De centrale boodschap die de beeldpolitiek van Augustus uitdroeg was: we leven in de beste staat, op het hoogtepunt van de tijd.⁶²

Politieke propaganda

Octavianus wordt Augustus

Cassius Dio beschrijft in zijn boek *Natural History* dat Octavianus zich tijdens zijn zesde consul schap erg geliefd maakte bij het volk. Dit deed hij volgens Cassius Dio door veel voor hen te doen zoals festivals te organiseren, graan te verdelen en tempels te bouwen of laten repareren maar hier geen eer voor op te strijken. Octavianus kreeg veel lof voor zijn inzet voor de 'republiek', maar hij streefde ernaar om zijn soevereiniteit vrijwillig bevestigd te zien worden door zowel de Senaat als het volk.⁶³ Na twee jaar lang aan te hebben getoond van levensbelang te zijn voor Rome werd het tijd voor een cruciale stap: de alleenheerschappij. Octavianus geeft zijn bevoegdheden en provincies terug aan de staat zodat niemand kan denken dat hij alleen op macht uit is.⁶⁴ Cassius Dio beschreef de toespraak van Octavianus als volgt:

"You see for yourselves, of course, that it is in my power to rule over you for life; (...)most important of all, you and the people are so disposed toward me that you would distinctly wish to have me at your head. However, I shall lead you no longer, and no one will be able to say that it was to win absolute power that I did whatever has hitherto been done. Nay, I give up my office completely, and restore to you absolutely

---

⁵⁸ Coulston & Dodge, *Ancient Rome*, 70.

⁵⁹ Ibidem, 71.

⁶⁰ Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, 14.

⁶¹ Ibidem, 14.

⁶² Ibidem, 14.

⁶³ Dio. 53.2.

⁶⁴ *Res Gest*, 34 (vert. Brunt & Moore). & Dio. 53.2.

everything,— the army, the laws, and the provinces, (...)Thus my very deeds also will prove to you that even at the outset I desired no position of power, but in very truth wished to avenge my father, cruelly murdered, and to extricate the city from great evils that came on unceasingly.”⁶⁵

Hiermee benadrukte Octavianus hoe belangrijk hij zelf vond te zijn geweest voor de republiek ten tijden van nood, hoe erg het volk naar hem opkeek en behoefte had om geleid te worden door hem. De boodschap is dat Octavianus' acties tot dan toe niet voor zichzelf zijn geweest maar juist voor zijn land. Hij zegt tot slot dat de godin Fortuna (godin van het lot) ervoor heeft gezorgd dat hij het Romeinse volk vrede en harmonie gebracht heeft; 'de vrijheid heb ik doen terugkeren en de republiek'.⁶⁶

De Senaat wilde haar verantwoordelijkheid uit de republiek helemaal niet terug omdat zij afhankelijk was geworden van Octavianus en dat was precies wat hij wilde testen. Nu Octavianus zekerheid had kon hij dus als *princeps* rechtmatig aan de alleenheerschappij beginnen.

Octavianus aarzelde om zelf eer betonen aan te nemen omdat hij naar mijn mening vreesde voor hetzelfde lot als Caesar (die al tijdens zijn dictatorschap bijna als god werd behandeld). Toch accepteerde hij één belangrijk eerbewijs dat de Senaat hem aanbood: de erenaam 'Augustus'. Augustus betekent 'de verhevene' en dit scheidt een duidelijke afstand tussen Augustus en de rest van het Romeinse volk. Deze nieuwe naam was verheffend omdat het Augustus boven de rest van het Romeinse volk stelde. Zijn volledige naam was nu *Imperator Caesar Divi Filius Augustus* en hij had de eerste stap naar een gelegaliseerde en algemeen geaccepteerde alleenheerschappij voltooid.

Conclusie

De verschillende soorten propaganda, die ik heb toegelicht in dit hoofdstuk grijpen in elkaar op het politieke vlak. De overwinning bij Actium van 31 v.Chr. is door Octavianus gebruikt als ijkpunt voor zijn propaganda. Een machtsbasis kan niet worden opgezet zonder deze overwinning te benadrukken als beginpunt van vrede die de Octavianus heeft gesticht. Het succes van de overwinning is geïntegreerd geworden in het literaire epos de *Aeneïs*, geschreven door Vergilius. In dit werk komt de goddelijke oorsprong van Octavianus terug en worden voorspellingen gedaan over het succes van de afstammelingen van de Juliï. De vele bouwwerken, die Octavianus heeft laten bouwen in Rome spelen stuk voor stuk in op Octavianus en zijn familie of zijn goddelijke afkomst. De architectuur bevat referenties aan de Griekse klassiekers en geven het volk een herkenbaar element dat gehuld is in een Romeins karakter. Zo wordt voortdurend een beroep gedaan op de Griekse traditie om het

---

⁶⁵ Dio. 53.4.

⁶⁶ Ibidem, 53.5.

propaganda-apparaat te ondersteunen. Deze propaganda is bedoeld om de machtsbasis van de inmiddels als Augustus bekende leider van Rome te presenteren als nieuw maar herkenbaar. Augustus is hierin soms direct, soms indirect het middelpunt.

Analyse

De slag bij Actium van 31 v.Chr. is om twee redenen een interessante gebeurtenis voor mijn scriptie. Allereerst kenmerkt het een belangrijke wending in het propagandagebruik van Octavianus omdat hij voor de slag bij Actium continu bezig is om zijn weg naar de macht te legitimeren door middel van propaganda. We hebben gezien dat de methoden die Octavianus gebruikte voornamelijk politiek waren. Het doel dat Octavianus had met deze politiek, namelijk de alleenheerschappij, komt voornamelijk tot uiting in zijn propaganda munten. Munten waren namelijk een goede manier om veel mensen te bereiken en zo bekendheid te verschaffen. Zo drukte Octavianus vanaf 42 v.Chr. standaard de nieuw verkregen titel *divi filius* op zijn munten.

Ten tweede is het opvallend dat in de periode die voorafgaat aan de slag bij Actium zijn vader Julius Caesar een belangrijke rol speelt. Zijn moord geeft Octavianus een gegronde reden om de gang van zaken naar zijn hand te zetten. Het lukt Octavianus om zijn vader te wreken en in de tussentijd doet hij zoveel bekendheid, roem en weldadigheid bij het volk oproepen dat hij een sterke positie verschaft in Rome. Octavianus schakelt vervolgens zijn enige gevaarlijke politieke tegenstander, Marcus Antonius uit in de slag bij Actium.

Deze zeeslag laat hij uitvechten door zijn vriend Marcus Agrippa, die de slag vrij makkelijk wint. Deze gelegenheid grijpt Octavianus aan om de overwinning voor te doen als een cruciaal nieuw begin voor Rome. Hij belooft hoogtijdagen en een Gouden Eeuw, die hij achteraf gezien ook waar heeft gemaakt. Dit laat hij ook klaarblijkelijk terugkomen in zijn propaganda omdat hij de slag bij Actium sterk overdrijft. Voorbeelden hiervan komen vanaf dat moment overal terug zoals op het *Forum Romanum* en op munten.

Ik heb bewust gekozen om de perioden voor en na de slag bij Actium te vergelijken omdat dit moment niet alleen voor Octavianus belangrijk was maar ook voor historici die zijn propaganda bestuderen. Na de slag bij Actium begint Octavianus namelijk een groot bouwprogramma in Rome dat op verschillende plekken de bekende Augusteïsche propaganda-lading mee krijgt. We zien bijvoorbeeld dat de rol van zijn adoptie vader Caesar in de propaganda minder belangrijk wordt. Zo krijgt Caesar nog een plek in het verhaal van de *Aeneïs* maar hier is hij louter een manier om de hele achterban van de Julii te linken aan Aeneas en Venus. Ook zien we een beeld van Caesar terug op het Forum van Augustus, hier is hij slechts een onderdeel van velen en voert hij niet de boventoon. Everitt geeft een plausibele verklaring voor dit feit, hij zegt in een passage van zijn boek:

“Octavian had once been proud to call himself *divi filius*, for it gave him legitimacy in the eyes of his adoptive father’s adorning soldiers and ordinary Roman citizens. Since the Sicilian War he had not used the title so frequently and now, from this high point of

celebration, Octavian's propaganda begins to make even less of Julius Caesar. This was because he had been an extremist who had destroyed old Rome, and the new Rome wanted to associate itself with tradition rather than innovation".⁶⁷

Octavianus is in mijn ogen voorzichtig genoeg om zichzelf tijdig te distantiëren van Caesar en zijn slechte reputatie bij de Senaat van Rome. Op deze manier slaat Octavianus een eigen weg in die leidt tot de eretitel: Augustus. Na de slag bij Actium heeft Augustus zijn stempel op het *Forum Romanum* en de rest van de stad gedrukt. Hierbij manipuleert hij zijn eigen herkomst op een manier die gegronnd lijkt door de verschillende vormen van propaganda die hij hierbij inzet.

---

⁶⁷ Everitt, *The First Emperor*, 217.

Hoofdstuk 3

Case Study van de *Ara Pacis*.

Inleiding

In zijn boek *The First Emperor Caesar Augustus and the Triumph of Rome* legt Anthony Everitt uit dat de slag bij Actium sterk wordt aangedikt door Octavianus ten behoeve van propaganda.

“What had taken place, the meaning of the campaign that had been won and lost, needed to be attractively dramatized as an irreversible turning-point in history. Actium, which had really been no more than a scrappy break-out from a blockade, was transformed into a great battle – a duel between Rome and anti-Rome, between good and evil”.⁶⁸

Ook Castriota zegt dat de slag bij Actium wordt getransformeerd voor het publiek als morele en culturele overwinning waarbij Octavianus over het Hellenistische Oosten heeft getriomfeerd en daar de westerse Italische orde heeft gesticht.⁶⁹ De *Ara Pacis* en haar betekenis is een perfect voorbeeld waarin veel thema's van Augusteïsche propaganda bij elkaar komen. Het monument wil als het ware een duidelijke boodschap uitstralen, maar zoals ik zal uitleggen voerde onder het oppervlak het onderdrukken van tegenstrijdigheden en alternatieven de boventoon voert.⁷⁰ Ik zal in dit hoofdstuk de *Ara Pacis* uitvoerig onderzoeken en beschrijven. Ik zal de politieke boodschap beschrijven en ik analyseer de betekenis van alle reliëfs die op het altaar staan afgebeeld.

Het altaar

De *Ara Pacis* was gebouwd tussen 13 en 9 v.Chr. en was opgedragen aan de godin van de vrede: Pax. Het altaar was gebouwd op de *Via Flaminia* en op 30 januari 9 v.Chr. ingewijd.⁷¹ Deze dag was waarschijnlijk gekozen omdat die samenviel met de verjaardag van Livia, de vrouw van Augustus. De Senaat had na succesvolle operaties van Augustus in Spanje en Gallië dit altaar voor Augustus laten bouwen.⁷²

---

⁶⁸ Everitt, *The First Emperor*, 213.

⁶⁹ Castriota, *Ara Pacis*, 89.

⁷⁰ Ibidem, 89.

⁷¹ N.H. Ramage & A. Ramage, *Roman Art* (New Jersey 2009) 126.

⁷² *Res Gest*, 12.2 (vert. Brunt & Moore).

Het altaar was een publiek monument dat als functie had om allerlei verschillend publiek te beïnvloeden en te imponeren.⁷³ Deze propaganda kon echter alleen effectief functioneren als er afbeeldingen op stonden die bekende concepten en vormen waren voor het Romeinse volk.⁷⁴

Castriota gaf aan dat het kunstprogramma van Augustus voornamelijk vertrouwd op bekende beelden. Het altaar moest een boodschap van vrede en vruchtbaarheid uitstralen door middel van mythologische en allegorische afbeeldingen.⁷⁵ In het reliëf dat op de Ara Pacis liep waren twee processies zichtbaar. Op de ene processie was de Senaat te zien en op de andere de keizerlijke familie. Op de vier hoeken van het altaar stonden verwijzingen naar Tellus (de godin van de aarde), Roma, Aeneas en Romulus en Remus. Ook was het altaar zowel aan de binnen als aan de buitenkant versierd met veel plant- en bloemmotieven, vruchten, dieren en guirlandes.

Politieke boodschap

Octavianus was degene die een einde maakte aan een eeuw van burgeroorlogen, hij deed dit zoals we hebben gelezen door de slag bij Actium. Octavianus nam in 27 voor Christus de naam 'Augustus' (de verhevene) aan en breidt in het Principaat zijn macht uit door de *Pax Romana* te stichten. Deze 'Romeinse vrede' had volgens de Romeinen de relatie met hun goden hersteld. De *Pax Romana* betekende een vrede die over het hele Romeinse Rijk strekte. Technisch gezien betekende dat niet dat er in elke uithoek van het rijk vrede was. Terugblikkend op het verleden stond de *Pax Romana* symbool voor een periode van relatief weinig oorlog en gebiedsuitbreiding die meer dan twee eeuwen heeft geduurd. Het was ter eren van deze 'vrede' dat Augustus het *Ara Pacis Augustae*, oftewel het 'altaar van de vrede' heeft laten bouwen.

De *Ara Pacis* bevatte een enorme politieke boodschap namelijk: Augustus was degene die zorgde voor herstel van de vrede met de goden en vrede in het Romeinse Rijk. Deze boodschap werd aangedikt door het feit dat het altaar op het *Campus Martius* stond. Dit Mars Veld was oorspronkelijk bedoeld voor de leger troepen die hier op oefenden. Maar gezien er inmiddels vrede was hoefde dit veld niet meer gebruikt te worden en kon de *Ara Pacis* hier worden gebouwd. Naast het Mausoleum van Augustus stond hier ook nog een obelisk die fungeerde als zonnwijzer. De schaduw die de obelisk op het *Campus Martius* wierp scheen op de verjaardag van Augustus precies door de ingang van de *Ara Pacis* heen. Door de afbeeldingen van vruchtbaarheid, mythologie, Rome en zijn familie, had Augustus met het altaar van de vrede het perfecte propagandamiddel in zijn handen. Hij bewees hiermee zijn goddelijke afkomst en benadrukte de deugden die hij belangrijk vond in het kader van een centraal thema: vrede.

---

⁷³ Castriota, *Ara Pacis*, 8.

⁷⁴ Ibidem, 8.

⁷⁵ Ramage & Ramage, *Roman Art*, 129.

Mythologische en allegorische reliëfs

Tellus

Aan de oostkant op het fries stond een sculptuur dat normaal gesproken geïnterpreteerd wordt als de godin Tellus, de personificatie van de aarde.⁷⁶ Sommige historici denken dat niet Tellus, maar de godin Pax werd afgebeeld. Dit zou een logische deductie zijn gezien het altaar is opgedragen aan haar. Los van het feit dat het onduidelijk blijft welke godin hier staat afgebeeld kunnen we wel objectief naar de afbeelding kijken. De twee baby's op haar schoot benadrukken namelijk haar vruchtbaarheid. Aan het vredige schaap en de tevreden koe aan haar voeten is te zien dat dit sculptuur vrede wil uitdrukken. Verder zijn er personificaties van vers water (waterkan), lucht (opwaaiende kleding) en de zee (golven) aanwezig om aan te geven dat de vrede die keizer Augustus heeft gebracht over de hele wereld rijkt. Dit zijn allegorische voorstellingen die bijdragen aan de betekenis van vruchtbaarheid waar de godin Tellus voor staat. In dit sculptuur zijn ook invloeden terug te vinden uit de Griekse Hellenistische reliëfs. Dit komt doordat de godin hier op een klassieke manier is weergegeven. Ook haar kleding is gedrapeerd en in de achtergrond wordt op een realistische manier geprobeerd vorm te geven aan het landschap.

Aeneas

Aan de andere kant van de Ara Pacis vinden we een afbeelding waarop we Aeneas een zeug zien offeren. Dat dit figuur geïdentificeerd kan worden als zijnde Aeneas is te zien aan de afbeelding van een huisaltaar met daarin de *Lares* oftewel de huisgoden. Volgens de mythologie had Aeneas deze goden helemaal meegebracht uit Troje. Aeneas staat afgebeeld als priester klaar om de zeug te offeren op het altaar voor hem. Aeneas is op een hele eenvoudige maar deftige manier afgebeeld om zijn *pietas* (vroomheid) te benadrukken. Het benadrukken van de vroomheid van Aeneas was belangrijk omdat Augustus zo ook graag gezien wil worden. Dit doet sterk herinneren aan de referentie aan Aeneas in de *Aeneïd* en aan de voorvaders van Rome op het *Forum Augusti*. Augustus claimt in dit reliëf dat hij afstamt van Aeneas. Nadat Augustus aan Vergilius de opdracht heeft gegeven om de *Aeneïd* te schrijven, kan zijn stamboom meteen ook worden teruggeleid aan Venus. Dit laat tegelijkertijd zien dat de keizer *virtus* bezit, oftewel een krachtig karakter.

Romulus, Remus & Roma

Op de andere twee hoeken van het altaar staan aan de ene kant Romulus en Remus en de wolven afgebeeld. Vanwege de slechte staat waarin deze scene verkeert is het niet 100 procent zeker dat het om Romulus en Remus gaat. Het is in ieder geval logisch dat het om Romulus en Remus gaat omdat

---

⁷⁶ Ramage & Ramage, *Roman Art*, 129.

Augustus hiermee kan refereren aan de stichting van de stad Rome door Romulus. Augustus wil net als bij de afbeelding van Aeneas laten zien dat hij afstamt van zowel de goden als de mythologische voorouders, oftewel Romulus en Remus. Het is niet zo verassend dat zij op het altaar staan, de combinatie Romulus, Remus en Aeneas komt namelijk wederom terug in het Forum van Augustus, waar hij zij eigen 'familie' voorstelde als cruciaal onderdeel van de Romeinse geschiedenis. Zoals eerder genoemd is de linker kant van het altaar minder goed bewaard gebleven. Er is zelfs zo weinig bewaard gebleven dat Romulus en Remus helemaal niet terug zijn te zien. Aan de hand van reconstructiewerk is te zien hoe de wetenschappers denken dat het sculptuur eruit zag. Tegenover Romulus en Remus is een sculptuur van de godin Roma te zien. Roma is de personificatie van de stad Rome. Zij is te zien in haar wapenuitrusting en net als bij Romulus en Remus is deze scene slecht bewaard gebleven maar wel gereconstrueerd.

Castriota vertelt in de introductie van zijn boek *The Ara Pacis Augustae* dat het altaar is gebruikt als middel voor ideologische rechtvaardiging van het Augusteïsche Principaat.⁷⁷ Het altaar was volgens hem bedoeld om de nieuwe ideologie van de Romeinse staat te belichamen, hij heeft het hier over een keerpunt in de geschiedenis namelijk de stichting van het Principaat. De Romeinse kunst heeft onder invloed gestaan van de Hellenistische materiele en intellectuele cultuur. De Romeinen hebben deze invloeden opgenomen en verwerkt zodat de Griekse invloed probleemloos kon worden opgenomen in de Romeinse cultuur. Volgens Castriota illustreerde de *Ara Pacis* prachtig hoe Griekse iconografie werd gebruikt voor het creëren van een nieuw Romeins en Italiaans ethos.⁷⁸ Daarbij komt nog de opvatting dat Apollo door Octavianus is gekozen om de Italische traditie af te zetten tegen het oosten maar Apollo kiest in werkelijkheid gewoon een Grieks alternatief, aangezien Apollo ook een Griekse god is⁷⁹.

Processie

Langs de bovenkant rondom het altaar loopt een reliëf dat een processie uitbeeld. De figuren representeren leden van de keizerlijke familie en leden van de adellijke families van Rome. Zij lopen een processie die de inwijding van het altaar herdenkt.⁸⁰ De representatie van zowel de Senaat als de keizerlijke familie laat de dualiteit van het Principaat zien. De senatoren staan minder individualistisch afgebeeld dan de keizerlijke familie, hierdoor wordt de aandacht al snel naar de keizer en zijn familie getrokken. Het fries is een indrukwekkend vertoon van familiale vroomheid

---

⁷⁷ Castriota, *Ara Pacis*, 4.

⁷⁸ Ibidem, 4.

⁷⁹ Hoewel de god Apollo van oorsprong een Seleucidische god is was hij opgenomen in de Griekse cultuur als god van de verlichting en de wijsheid.

⁸⁰ Coulston & Dodge, *Ancient Rome*, 69.

waarop voor het eerst kinderen zijn afgebeeld. Normaal gesproken staan kinderen nooit afgebeeld op monumenten anders dan op grafmonumenten. Op de *Ara Pacis* was de aanwezigheid van kinderen echter een manier om bepaalde deugden te benadrukken, namelijk het huwelijk en het hebben van kinderen. Het vruchtbaarheidsthema (Tellus) is natuurlijk ook goed te combineren met kinderen om vrouwen te motiveren zwanger te raken.

Bloemmotieven

Castriota heeft zijn boek geschreven omdat hij het meest geïnteresseerd was in de figuurlijke motieven en reliëfs die aan de buiten en binnenkant van het altaar zitten. Hij ondervond dat er weinig onderzoek gedaan was naar de achterliggende betekenis van deze klassieke versierkunst. De stijl en vorm was wel onderzocht maar de bloemmotieven hebben een secundaire betekenis kregen. Castriota heeft niet kunnen geloven dat deze ornamenten niet bijdragen aan het geheel van het monument. Castriota is dit gaan onderzoeken en hij pleit er in zijn boek voor om eerst naar delen van het altaar te kijken en daarna naar het geheel te kijken.⁸¹

L'Orange is de eerste onderzoeker die zich richt op de zwanen en de laurierbladeren in het motief. Hij zegt dat dit symbolische verwijzingen zijn naar Apollo, de beschermgod van Augustus die de profetische voorspelling had gegeven dat de Gouden Eeuw zou komen.⁸² Door later onderzoek wordt ook het acanthusblad gezien als een attribuut van Apollo. Sauron denkt dat de klimop bij Dionysus of Liber hoort wat zou wijzen naar de strijd tussen Octavianus en Marcus Antonius. Dankzij deze interpretaties ontstaat de algehele notie dat die motieven het altaar complementeren en dus bijdragen aan het geheel. Het altaar wordt hierna door Castriota bekeken in combinatie met de Augusteïsche thema's van de *Pax Augusta*, stabiliteit en welvaart. Castriota voegt hier zelf de kleine insecten, reptielen, kikkers en vogels aan toe die om de ranken heen zitten aan toe.

Castriota concludeert dat er in de iconografie van de *Ara Pacis* een goed zichtbare link bestaat tussen traditie en innovatie.⁸³ De verschillende vegetatie attributen dragen bij aan de symboliek van de goden en het thema van de vrede. De Italische traditie van die tijd was zeer bekend geraakt met deze motieven dankzij de Hellenistische invloed, zo waren deze bloemmotieven ook terug te zien in steden als Pompeii. Toch waren de Romeinen de eerste die deze bij elkaar voegen en er een samenhangend geheel van maken in een compositie op een monument.⁸⁴ Door deze dingen op te nemen en samen te voegen ontstaat er een nieuw begrip dat los wordt gezien van de traditionele achtergrond. Dit was een keerpunt in de officiële Augusteïsche kunst omdat tot dan toe

---

⁸¹ Dit is de hermeneutische cirkel waar Schleiermacher het in *Wetenschapsfilosofie voor de Geesteswetenschappen* over heeft. Zie ook: mijn Inleiding 3.

⁸² Castriota, *Ara Pacis*, 5.

⁸³ Ibidem, 170.

⁸⁴ Ibidem, 171.

wel verwijzingen waren gedaan naar bijvoorbeeld Griekenland, maar echte integratie in de Romeinse cultuur nog niet aanwezig was. De *Ara Pacis* wil een nieuwe ideologie propageren, dit nieuwe concept komt bekend te staan als: *Romanitas*. *Romanitas* staat voor een nieuwe Romeinse identiteit die Augustus creëert op basis van het samensmelten van het oude met het nieuwe. De visuele taal haakte met de *Ara Pacis* in op dit begrip. Door op de *Romanitas* van de mensen in te spelen kan Augustus zijn eigen ideologieën duidelijk maken en aan mensen opleggen.

De *Pax Romana* streefde niet naar 'exclusion and rejection' maar juist naar 'inclusion and resolution'. De paradox in de propaganda is dat het oude als iets nieuws wordt gepresenteerd. De Griekse cultuur wordt opgenomen in de Romeinse maar tegelijkertijd gepresenteerd als kenmerkend voor de Romeinse cultuur. De traditie wordt zorgvuldig benaderd en gebruikt/aangehaald in situaties wanneer dit effectief kan worden toegepast op de situatie. De beeltenis van het altaar werd niet alleen gezien als belichaming van de vrede maar ook van het Principaat. Dankzij correlatie tussen de mythologische voorouders en de allegorische reliëfs werd een samenhang met de *princeps* gecreëerd. Castirola voegt tot slot toe dat de effectiefste werken van de Romeinse kunst bestaan uit een traditie die op een actieve manier wordt beantwoord door intelligentie en verbeelding.⁸⁵

Conclusie

De *Ara Pacis* is de tastbare belichaming van de doorlopende transformatie die de politieke en administratieve structuur van het rijk voor de komende eeuwen vormt.⁸⁶ Het altaar is een publiek monument dat bedoeld is om allerlei verschillend publiek te beïnvloeden en te imponeren. Deze propaganda kan alleen effectief functioneren als er in de afbeeldingen bekende concepten en vormen voorkomen die het Romeinse volk zou herkennen.⁸⁷ De manier waarop het volk de boodschap interpreteert is dus van groot belang bij het ontwerp van het altaar. Augustus dramatiseert met de *Ara Pacis* de overwinning op de slag bij Actium om in te spelen op een nationaal Romeins gevoel: de *Romanitas*. Augustus gebruikt hiervoor de Griekse en Romeinse mythologie in combinatie met elkaar. Ook stelt hij zichzelf en zijn familie centraal en speelt Caesar geen rol meer in dit monument. Alleen zijn afkomst is nog belangrijk maar wordt maar de persoon zelf wordt naar de achtergrond verschoven omdat Augustus nu officieel de alleenheerser is geworden. De *Ara Pacis* draait om Augustus en dat wat hij bereikt heeft. Naar mijn mening is dit monument in het geheel het perfecte voorbeeld voor de propaganda van Augustus en zijn ideologie achter zijn Principaat. Augustus' propaganda is na de slag bij Actium uitgegroeid tot een beeldpolitiek die volledig in het kader staat van zijn eigen normen en waarden. Dit doet Augustus zo succesvol en

---

⁸⁵ Ibidem, 174.

⁸⁶ Ibidem, 8.

⁸⁷ Ibidem, 8.

doeltreffend dat hij in één monument alle verwijzingen die hij geassocieerd wil hebben met zijn bestuur aan het volk voorschotelt.

Conclusie

Concluderend zal ik de drie deelvragen beantwoorden aan de hand van een korte opsomming van resultaten uit mijn onderzoek. Daarna geef ik antwoord op mijn hoofdvraag om te zorgen voor een volledige afronding van mijn onderzoek.

Deelvraag 1: Hoe gebruikte Octavianus propaganda voor de slag bij Actium?

Octavianus gebruikte voor de slag bij Actium (31 v.Chr.) politieke propaganda en muntpropaganda. Zijn politieke propaganda had voornamelijk betrekking op het verifiëren van zijn leidende rol in Rome. Octavianus wist zichzelf geliefd te maken bij het Romeinse volk door het testament van zijn adoptie vader Julius Caesar na te komen. Hierna creëerde hij bekendheid voor zichzelf door onder andere spelen voor zijn vader te organiseren. Tijdens de *ludi Victoriae Caesaris*⁸⁸ verscheen een komeet aan de hemel die Octavianus gebruikte om de vergoddelijking van Caesar door te voeren. Op deze manier kwam Octavianus zelf vanaf 42 v.Chr. officieel bekend te staan als *divi filius* oftewel: de zoon van een god. Zijn nieuw verkregen titel kwam overal tot uiting op munten die Octavianus liet slaan.

Om zich een weg naar de macht te banen heeft Octavianus zijn tegenstander Marcus Antonius buitenspel gezet door hem af te schilderen als on-Romeins. Dit deed hij door zichzelf te benadrukken als een echte traditionele, ingetogen Romein. Octavianus zette zichzelf af tegen Marcus Antonius (en zijn beschermgod Dionysos) in het oosten door in het westen de god Apollo te kiezen. Zo kwam het over alsof Octavianus de persoonlijke belichaming was van alles waar de god Apollo voor stond: verlichting, vrede en wijsheid. Deze overduidelijk Griekse god Apollo werd door Octavianus geportretteerd als een echte Romeinse god. Hierdoor speelde Octavianus in op het nationalistische gevoel van veel Romeinen.

Deelvraag 2: Hoe gebruikte Octavianus/Augustus propaganda na de slag bij Actium?

De overwinning op Marcus Antonius in de zeeslag bij Actium gaf Octavianus de mogelijkheid om zijn propagandamiddelen naar nieuwe hoogten te bewegen. Hij deed dit door een groot bouwprogramma te organiseren waar de overwinning bij Actium vooral op het *Forum Romanum* goed terug was te zien. Het Forum werd bovendien een plek waar Caesar verheerlijkt werd door de tempel van *Divus Iulius* en het Senaatsgebouw de *Curia Iulia*. Deze laatste kwam terug op muntpropaganda, net als de overwinning op Antonius.

---

⁸⁸ Spelen ingesteld door Caesar en vervolgens uit eigen zak betaald door Octavianus ter eren van de godin Victoria.

Het literaire epos *Aeneïs*, geschreven door Vergilius, bevatte propagandistische verwijzingen naar de Gouden Eeuw van Octavianus en zijn goddelijke afkomst. Caesar werd gebruikt als rechtvaardiging om Octavianus van Aeneas en hiermee Venus te laten afstammen. Dit gebeurde zo omdat Venus de moeder van Aeneas was en het gens-Julia claimde af te stammen van Aeneas, de voorouder van de Romeinen. Er was vanaf dat moment een afname merkbaar in het gebruik van Caesar in de propaganda van Octavianus. Octavianus sloeg een nieuwe weg in waarbij het propagandagebruik zich richtte op hemzelf en zijn ideologie in plaats van Caesar. Caesars beeld verscheen nog wel op het Forum van Augustus, maar hier is hij slechts één van de Julii. Octavianus en zijn familie werden het middelpunt van de belangstelling. Dit werd uiteindelijk ook symbolisch bevestigd doordat Octavianus de bijnaam 'Augustus', ofwel 'de verhevene' kreeg overhandigd van de Senaat.

Deelvraag 3: Hoe gebruikte Augustus de *Ara Pacis* als propaganda?

De *Ara Pacis* was in mijn ogen het perfecte propagandamiddel omdat het een grote hoeveelheid propagandavormen samen smolt. Zo werd het altaar opgericht in het kader van de vrede die Octavianus na Actium had gesticht door heel het rijk. En bevatte het verwijzingen naar de Romeinse mythologie en voorvaders door de reliëfs over Aeneas en Romulus en Remus. De bloemmotieven die overal in en om het altaar liepen refereerden aan de zo door Augustus geliefde Griekse kunst en cultuur. Het altaar was harmonieus qua presentatie en concept, maar tegelijkertijd was het baanbrekend omdat de nadruk op de keizerlijke familie groot was. Zo stonden de Senatoren nog wel op de processie die langs het altaar liep, maar werden zij naar de achtergrond gedrukt door de overweldigende aanwezigheid van Augustus, zijn familie en kleine kinderen. Dit altaar stond in het teken van Augustus en hij legde hiermee zijn waarden en normen duidelijk op aan het Romeinse volk.

De hoofdvraag: *Hoe gebruikte Octavianus/Augustus verschillende vormen propaganda vóór en na de slag bij Actium van 31 v.Chr.?*

De bevindingen uit de drie deelvragen vormen samen een antwoord op de hoofdvraag. Kort samengevat komt het antwoord neer op dat Augustus een progressief propagandagebruik hanteert. In de tijd dat hij bekend staat als Octavianus gebruikt hij propaganda voor politieke doeleinden. Hij legitimeert zijn macht en bekendheid door zich als gerechtvaardigd opvolger van Caesar te presenteren. Tegenstanders schakelt hij uit door hun (in zijn ogen) negatieve aspecten te benadrukken en zijn eigen positieve eigenschappen te propageren op bijvoorbeeld munten. De slag bij Actium is in militair opzicht geen grote overwinning. Octavianus idealiseert deze gebeurtenis echter door munt-, literaire-, en architectonische propaganda, waardoor 31 v.Chr. een cruciaal keerpunt wordt in zijn macht. Actium kwam centraal te staan in de vrede die Augustus het Romeinse

volk bracht. De verschillende vormen propaganda die voort vloeien uit onder andere zijn grote bouwprogramma dragen bij aan het stichten van zijn Principaat. Hiermee wordt Augustus de legitieme machthebber in ogen van het volk. Hij wordt vervolgens de legitieme machthebber in ogen van de Senaat wanneer zij hem de titel 'Augustus' aanbieden in 27 v.Chr.. Het in mijn ogen absolute hoogtepunt in de (architectonische) propaganda onder Augustus is de *Ara Pacis*. Hier illustreert Augustus zijn macht door in één monument bijna al zijn idealen te presenteren. In dit altaar worden Hellenistische kunstelementen vermengd met de Italische kunsttraditie. Zo ontstaat een nieuwe kunstvorm die wordt voorgesteld als traditioneel Romeins. Door zijn eigen normen en waarden te integreren in de *Ara Pacis* doet Augustus een beroep op de *Romanitas* van het volk. De ironie van dit alles is dat Augustus deze *Romanitas* zelf creëerde.

Bibliografie

Primaire literatuur:

Cassius Dio, *Historia Romana* (vertaling E. Cary, Loeb Classical Library, London 1914–1927). Engelse vertaling door B. Thayer, LacusCurtius.

Ovidius, *Fasti* (vertaling Frazer, J.G., Loeb Classical Library, London 1931).

Res Gestae Divi Augusti (vertaling P.A. Brunt & J.M. Moore, Oxford 1967).

Suetonius, *De vita Caesarum* (vertaling D. den Hengst, Amsterdam 2010).

Vergilius, *Aeneis* (vertaling H. Schoonhoven, Bussum 2003).

Secundaire literatuur:

Carter, J.M., *The Battle of Actium, The rise and triumph of Augustus Caesar* (New York 1934).

Castriota, D., *The Ara Pacis Augustae, and the imagery of abundance in later Greek and early Roman Imperial art* (New Jersey 1995).

Coulston, J., & Dodge, H., *Ancient Rome, The Archaeology of the Eternal City* (Oxford 2000).

Everitt, A., *The First Emperor, Caesar Augustus and the Triumph of Rome* (London 2006).

Jones, A.H.M., *Augustus* (London 1970).

Leezenberg, M., & De Vries, G., *Wetenschapsfilosofie voor Geesteswetenschappen* (Amsterdam 2001).

Pelling, C., 'The Triumval Period', *The Cambridge Ancient History Vol. 10. The Augustan Empire, 43 B.C–A.D. 69* (1996).

Purcell, N., 'Rome and its development under Augustus and his successors' *Cambridge Ancient History Vol. 10 The Augustan Empire, 43 B.C–A.D. 69* (1996).

Ramage, N.H., & Ramage, A., *Roman Art* (New Jersey 2009).

Vierneisel, K., & Zanker, P., *Die Bildnisse des Augustus Herrscherbild und Politik im kaiserlichen Rom.* (München 1979).

Zanker, P., *Augustus und die Macht der Bilder* (München 1987).